

DISKUSSION/DISCUSSION

Om talmudlärda kvinnor

I sin recension av Anita Goldmans roman »Örden som bändes« skriver Ulrika Lindblad att B'rurias (eller Beruria) är den enda lärda kvinnan som nämns i Talmud. Jag är ingen talmudlär, men intresserad av duktiga judiska kvinnor. Jag kan nämna minst två sådana kvinnor till, som berättas om i Talmud. Omkring år 50 evt föddes *Ima Shalom*, som blev en berömd talmudlär. Hennes far var Simon ben Gamiel och hennes bror, Rabban Gamiel, blev Sanhedrions i Javne förste ledare. Hennes man, den berömda tannaiten Elieser ben Hyrkanos var en motståndare till kvinnliga studier och påstås ha sagt: »Det är bättre att Toran blir bränd än att den studeras av kvinnor« och »kvinnors plats är vid spinnrocken«.

Så sent som på 1100-talet omnämns en sista talmudlär kvinna ifrån Bagdad, *Bat Halevy*, dotter till Gaon Samuel en Ali. Hon var en berömd lärare vid talmudskolan i Bagdad. Det sägs att hon var så vacker, att hon fick sitta bakom en skärm för att inte distrahera sina talmudstuderande elever genom sin skönhet. Lärda kvinnor fanns även under den tidiga medeltiden, bl.a. är diktaren Jehuda Halevys dotter känd som lär från den spanska guldåldern och Raschis döttrar och dotterdöttrar utökade koscherlagarna under 1100-talet.

Det finns många legender omkring den berömda B'ruria, många allvarliga fr. talmudtiden och några lättare, från senare tiden. Anita Goldman har valt en legend som berättades av Raschi, så sent som från 1100-talet. Legenderna från Talmud berömmar alla hennes allvarliga läggning och att hon t.o.m. tillrättvisade sin man, den berömde Rabbi Meïr. Så det är förstäligt, att *för mig* är Anita Goldmans version av B'rurias liv närmast en nedvärdering av en stor historisk judisk kvinna, ett slags hädelse.

Hilde Rohlén-Wohlgemuth

»Nykristne, Conversos...« - några reflektioner

Keld Skovmand avslutar sin artikel om »conversos« (NJ 15:1-2 s. 25-50) med några preliminära slutsatser och ett stort antal forskningsuppgifter för framtiden. Här till några reflektioner. Enligt Skovmand inledde den spanska inkquisitionen sin verksamhet först år 1481. Författaren påpekar också, att denna inkquisition inte lydde under påven och anser, att den inte upprättades »primært af religiøse årsager« (s. 46). - Den spanska inkquisitionen som med påven Sixtus IV:s medgivande (påvlig bulla från år 1478) underställdes den spanska kungamakten såg utan tvivel som sin uppgift, att åstadkomma och bevara politisk och ideologisk likriktning. Men ideologin var i detta fall den katolska kristendomen - givetvis sådan, som den definierades av de spanska inkvisitorerna - alltså åtminstone en religiös ideologi. Den första spanska inkvisionsdomstolen torde ha inlett sin verksamhet i Sevilla i slutet av 1480 eller början av 1481. Men redan under de föregående århundradena var inkvisitorer (underställda påven) verksamma i (den kristna delen av) Spanien, om än i betydligt mindre utsträckning än i Sydfrankrike och Norditalien. Fenomenet förekom alltså innan de katolska konungarna började se det som ett politiskt maktmedel.

I beaktande av de spanska konungarnas stränga katolicitet, förefaller det åtminstone sannolikt, att den spanska inkquisitionen var såväl religiöst som politiskt betingad. Man kan inte bortse från, att den leddes av kyrkans män. A priori är det föga troligt, att ett så stort antal biskopar och ordensmän skulle ha arbetat enbart för att stärka kungamakten. (Givetvis betyder religiöst betingad i detta sammanhang även religions- och kyrkopolitiskt betingad.)

Att förföljelserna av »conversos« gick i vågor berodde säkert på de skäl Skovmand anger, i synnerhet vad beträffar de portugisiska judarna. Man kan dock även tänka sig utrikespolitiska och kyrkopolitiska skäl. I och med att reformatoriska idéer började spridas, kan spanska kyrkan ha upplevt »kätterska« kristna som farligare än »kryptojudar« och därför koncentrerat mera energi på att uppspära dem. Men denna förklaring kan givetvis inte tillämpas på den första perioden

efter 1492. Redan från och med år 1502 tillkom dock problemet med de tvångskonverterade »moriscos«.

Under senare delen av 1500-talet blev just protestanterna i allt högre grad Spaniens utrikespolitiska fiender. Det var rädslan för, att hugenotterna skulle få makten i Frankrike, frihetskampen i de nederländska provinserna, det protestantiska Englands utveckling till världsmakt och sjömakt, det misslyckade försöket med den »oövervinnliga« armadan... Under sådana förhållanden kan kristna »kättare« eller »protestanter« även inrikespolitiskt ha framstått som farligare än (eventuella) kryptojudar. Detta i sin tur kan, av rent administrativa skäl, ha inskränkt förföljelserna mot conversos-ättlingar *oberoende* av hur dessa förhöll sig i religiöst hänseende.

Vad *limpieza de sangre* beträffar, torde diskrimineringen mellan medlet av 1400-talet och medlet av 1500-talet i ingen händelse ha varit särskilt effektiv: den förste storinkvisitorn, Tomás de Torquemada, var - enligt alla källor - inte själv *limpio*.

Givetvis kan - och bör - man fråga sig, *varför* de som konverterade år 1492 gjorde det, men -det enda en nutida historiker möjligen kan säga, är vad de gjorde, inte vad de tänkte, utom i de få fall där det finns brev- och dagboksmaterial att tillgå. Ett kriterium (som Skovmand dock inte vill acceptera) skulle vara, i vilken mån de själva eller deras ättlingar återvände till judendomen. Vi vet, att det skedde - i Ottomanska riket, senare i Nederländerna, på 1650-talet i England. Det skulle då gälla, att studera judarnas situation i dessa länder och avgöra, hur pass sannolikt det är, att någon valde att bli jude på enbart språkliga och kulturella grunder.

Vill man avgöra graden av tvång respektive uppriktigheten vid konversioner, måste man antagligen upprätta något slags skala och definiera, hur man använder den. Det största problemet härvidlag är troligen att avgöra, hur olika människor upplevde olika former av våld och hotelser. (Och observera, att inkvisitorerna kunne hota med såväl rent fysiska som rent sociala, men även med »eviga« straff.)

Vad gäller utkastet till en ny terminologi, finner jag termen »judaister« för kryptojudar något problematisk, eftersom den för tankarna till vetenskapen judaistik... Pace Webster torde dessutom »Judaizer« vara den vanligaste engelska termen för en »judaiserande« kristen (uppriktig eller inte). »Kryptojudar« är kanske den entydigaste termen. - Det är lätt att förstå Skovmands irritation över den förvirrade terminologin, men delvis återspeglar den en förvirrad situation, såväl inom forskningen som i verkligheten. Ofta kan inte klara gränser dras mellan de olika grupperna. Termen »marranos«, hur oklar den än är - och den är oklar - har åtminstone den fördelen, att den användes av samtida.

Ulrika Lindblad

RECENSIONER/REVIEWS

Hédi Fried

Livet tillbaka. Stockholm: Natur och Kultur 1995. 234 s. ISBN 91-27-05353-9.

Efter den självbiografiska skildringen *Skärvor av ett liv - Vägen till och från Auschwitz* (1992) har Hédi Fried nu valt att i romanens form skildra de överlevandes problem. Berättarjaget i *Livet tillbaka* är en rumänsk judinna, Hanna Haller, som deporterats till Auschwitz och därefter vistats i arbets- -läs: slav- - läger nära Hamburg och slutligen hamnat i Bergen-Belsen. Bokens första avsnitt skildrar befrielsen såsom den upplevs av den nästan helt apatiska unga flickan. Hon har precis så mycket medvetande kvar att hon är i stånd att registrera: Brittiska uniformer - vi har blivit befriade. Detta avsnitt är psykologiskt och stilistiskt det mest fulländade i boken. Mest